

Šviesiausiajam ir didžiai prakilniam ponui,
PONUI KAZIMIERUI LEONUI SAPIEGAI,
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kancleriui,
Slonimo, Volpos¹, Liubošanų² ir t. t.
VALDYTOJUI,
ponui ir globėjui, nusipelnusiam didžiausios pagarbos.

Geriausias iš herojų, dažnai ir daug esu papratęs galvoti, kaip čia yra, kad žmonės verčiau siekia ko kito nei rašto ir taurių mokslų. Ir ne tik iš paprastos liaudies kilę prasčiokai, kurie podraug su Epikūru ir galvijais didžiausią gėrį įžvelgia pilve ir kituose kūniškuose malonumuose, bet ir valdovai bei daugelio kraštų diduomenė. Juk kas nemato daugelį karūnuotų kilmingųjų bei garsios kilmės didžiavyrių esant taip labai priešiškus ir nepalankius mokslui, jog jiems atrodo, kad ir Katilinos sąmokslas buvęs pradėtas norint padaryti galą mokslui, o jam atsidėjusius žmones jie niekina tarsi nenaudingą pasaulio našta, laiko dar menkesniais nei dvariškių ir pataikūnų lupikautojų pulkai – toji žmonių padermė, kurią pasipūtusi kvailo ir nelaimingo [mūsų] amžiaus tuštybė pastūmėjo eikvoti turtingų šeimų palikimą. Vargu bau yra nors vieni rūmai, ypač turtingųjų, kuriuose daugelis už didžiulį užmokestį neskirtų dienos miegui, o bemiegių naktų – Bakchui. Nes vieninteliu prašmatnumo įrodymu laikoma iššvaistyti visą turtą tinginių miniai ir be jokios naudos žmonėms. Ir tik labai nedaugelis globoja išprususius, o dar mažiau kas laiko juos vertais kokio nors atlygio. Todėl ir nutinka, kad šiais laikais niekinami garbingiausieji mokslai, o ydos bei nedorystės triumfuoja. Ir nenuostabu, nes atėmus atlygį už kilniausius dalykus visos pastangos neišvengiamai kreipiamos į begėdystes, klestinčias didžioje pagarboje ir duodančias didžiulį pelną.

Nematau kitos viso to priežasties, kaip tik tą, kad mokslą vieni laiko kilmingųjų nuopuoliu, kiti – dykinėjančių žmonių plepalais, tretį – kaip imperatorius Licinijus – valstybės pragaištimi. Jų nuomonė visada laikyta ne tik neapgalvota, bet ir visiškai kvaila, ją paneigia ir žila praeitis, ir didžiai mokslingų vyrų knygos, ir narsiausių didžiavyrių pavyzdžiai. Nes (jau neminiu kitų) Paulius Niavis liudija, jog romėnams niekas neatrodė pakankamai pasižymėjęs kare, jei kartu negarsėjo kokiame nors moksle, ir didesnė pagarba buvo reiškama tiems, kurie skleidė mokslą, nei tiems, kurie plėtė valstybę. Mat karius ir tėvynę kardu ginančiuosius vadino didžiais žmonėmis, tačiau tuos, kurie garsino mokslus, – dieviškais. Ir ne veltui, kadangi valstybėje paprastai daugiau nuveikiama išmintimi nei ietimi, o ne ietimi be išminties. Juk šešiskart išmėgintas vadas Architas Tarentietis, Melisas, pasižymėjęs daugelyje jūros pergalių, Sokratas, Platonas, Ksenofontas, Periklis, Epameinondas, Temistoklis ir kiti Graikijos gynėjai, Scipionas, Lukulas, Fabijus, Marcelas, Julijus Augustas, Romos imperijos ramsčiai, garsėjo ne tik ginklų, bet ir mokslingumo šlove. O Aleksandras, kurio karo žygių šlovė siekia pasaulio pakraščius, nesitenkino tomis žiniomis, kurių jį dešimt metų mokė Aristotelis, nei koku nors vienu ar keliais išprususiais palydovais, bet visad prie savęs laikė ištisą mokyčiausių vyrų palydą. Aleksandro pavyzdžiu sekdamas, Kalabrijos³ valdovas Alfonsas Vyresnysis, karaliaus Alfonso protėvis, niekad į žygį neišvykdavo be mokslingų [vyrų] ir knygų. Nes manė, jog kovoje, kurioje (kaip kažkas gerai pasakė) niekas neklysta dukart, daugiau galima laimėti sumanumu nei jėga. Tokios pat nuomonės

¹ Volpa – seniūnija Volkovysko pavieta. Priklausė Alšėnų kunigaikščiams, kurie dovanavo ją karalienei Bonai, kuri įkūrė čia seniūniją. Kazimieras Leonas Sapiega Volpą valdė 1624–1654 m. (Čia ir toliau paaiškinimai - vertėjos.)

² Liubošanai – seniūnija Oršos pavieta, kurią K. L. Sapiega valdė nuo 1625 m.

³ Kalabrija – pietinės Italijos pusiasalis (dab. Apulijos dalis).

(nors daugelio nepaminėsiu) buvo popiežius Kalikstas III, kuris, daugeliui nuogaustaujant, kad Jokūbo Picinino buvo įtrauktas į karą, bijantiems liepė nenuopulti dvasia ir sakėsi turįs tris tūkstančius Kristaus Bažnyčios karių ir dar mokslingų vyrų, kurių patarimais bei išmintimi galima lengvai sustabdyti ir numalšinti visas visų Europos kunigaikščių pastangas.

Todėl jei mokslas teikia tiek pagalbos sagumui⁴, kiek, reikia manyti, jis padeda togai⁵, be jo pasparties sėkmingai nesiklosto nei viešieji, nei privatūs reikalai. Net priešingai – kilnesnėms ir iš prigimties į išmintį linkusioms sieloms atrodė, kad žmonėms be jo gyventi draudžia įstatymai. Mat atmetus suvokimą ir žinojimą (kaip sako Tulijus), atmetama tiek gyvenimo, tiek atliekamų darbų prasmė. Vis dėlto daugelis laikosi nuomonės, kad išsiauklėjimą ir išmanymą galima priskirti ne tik mokytiems, bet ir mokslų nepažįstantiems. Tačiau dažniausiai taip mano tie, kurie ne iš karto palinko į mokslus – o kiek verta toji nuomonė, palieku spręsti žmonijai, kad ir vadovaujantis puikia komedijų rašytojo mintimi: neraštingi, jei ir žiūri – nemato, mokyti – mato dukart aiškiau. Kadangi tuo buvo įsitikinę vyrai, kurių vardus nemirtingus padarė mokslas, jie nieko nevertino labiau už išsilavinusius žmones. Ptolemajus Filopatras Homerui skyrė šventyklą. Dionisijas į Siciliją atvykstančiam Platonui priešais pasiuntė laivą, išpuoštą vėliavomis, o krante jį pasitiko baltomis kvadrigomis. Tą patį Platoną Anikeridas Kirėnietis išpirko iš eginiečių⁶ nelaisvės ir nepriėmė Platono atsiųstų pinigų, sielodamasis, kad už Platono laisvę nesumokėjo tiek pinigų, jog jų gražinti Platonas nebūtų galėjęs. Pilypas Makedonietis labiau džiaugėsi ne tuo, kad jam gimė sūnus Aleksandras, o tuo, kad jis gimė didžiojo filosofo Aristotelio laikais. Kaip labai Aleksandras Didysis vertino mokslinguosius, galima spręsti net iš to, kad kai kažkas, ruošdamasis pranešti apie svarbią pergalę, jam taręs: didžiai malonią tau, valdove, atnešu žinią, šis nutraukęs paklausė: neįau Homeras iš mirusiųjų prisikėlė? Kad jis buvo dosnus mokytiems, liudija Aristotelis, Anaksarchas ir begalė kitų filosofų, paremtų jo dosnumo. Imperatorius Markas Antoninas filosofui Frontonui, kurį laikė iškalbos mokytoju, pastatė paminklą. Scipionas Afrikietis ant savo kapo įsakė pastatyti Enijaus statulą. Į Romą įžengęs Trajanas savo triumfu pašlovino Dioną Prusietį. Aragoniečių ir Sicilijos valdovas Alfonsas ne tik mėgo įvairių mokslų [ragavusius] vyrus, bet ir pats atsidėjęs uoliai skaitė garsius autorius. Ispanams, kurie daugiau kaip penkis šimtus metų taip labai bodėjosi mokslais, jog jiems atsidėjusiuosius laikė tarsi pažymėtais gėdos žyme, atgaivino pagarbą raštui ir neišlavintus bei kone laukinius žmones vėl pripratino prie mokslo ir išsilavinimo. Dažnai sakydavo: verčiau neturėsiąs valdžios nei išmanymo. Į visus žygius su savimi imdavo Cezario *Užrašus [apie galų karą]*⁷. Sakėsi, kad kai Kapujoje⁸ susirgęs atgulė, uoliai skaitęs Kvintą Kurcijų. Karščiuodamas su didžiai mokslingu vyru Aurispa daug disputavo apie išsilavinimą. Plėšiant miestus, jam iš grobio buvo nešamos visos knygos tarsi didžiausios dovanos. Galiausiai atverstą knygą padarė savo ženklui. Klotaras mokytojui Sadragosilui už tai, kad šis mokė jo sūnų Dagobertą jaunystėje, padovanojo Akvitanijos kunigaikštystę. Ir mokyti vyrai viena iš svarbiausių priežasčių, kodėl tie senieji dorybei palankūs laikai davė daugiau mokslingų vyrų nei mūsų laikai, laiko tą, kad išties didesnis buvo išsilavinusių žmonių įvertinimas, o dėl to – didesni ir gebėjimai. Nes, kaip iškalbingai Paulius Manucijus sako savo laiške Decentianui, galybė ir turtai net labai svarbūs išsilavinimui: mat skurdas slopina nuovoką, sekina ir palaužia jėgas. Nei Aristotelis ir Platonas, tieji Graikijos šviesuliai, nei Ciceronas ir Plinijus nebūtų galėję tiek daug duoti mokslui, jei visokiausių turtų gausa nebūtų suteikusi jiems didžiai prasmingo laisvo laiko. Namuose laikė išmokslingus vergus; bičiuliais turėjo ypatingais gabumais apdovanotus tolimiausių žemių retorikus, istorikus, nepaprastos išminties, įvairių mokyklų filosofus, su kuriais kas dieną lavinosi, svarstydamo, disputavo; naudojami kokiais tik norėjo jų visų darbais. Šiek tiek per ilgai užtrukome besvarstydami ir besiskųsdami neteisingais mokslui laikais. Bet [taip elgėmės] akivaizdoje to, kuriam rūpi ilgaamžė

⁴ Sagumas – trumpa stora skraistė, plati pelerina; kariškas apsiaustas.

⁵ Toga – viršutinis Romos piliečių drabužis, ovalinis (5x2 m) vilnonės medžiagos gabalas.

⁶ Egina – sala Saronos įlankoje, tarp Atikos ir Argolidės.

⁷ *Galų karo užrašai* – svarbiausias Cezario kūrinys, karinės ataskaitos. Šiame veikle pateikiamos nuoseklios žinios apie germanus, galus, keltus.

⁸ Kapuja – Kampanijos sostinė.

garbė ir kuris pelnytai priskirtas amžiaus mokytiesiems. Nes atrodo, kad tavo šviesiausiems namams, dosniausiasis mecenate, Dievo valia lėmė globoti tiek tėvynę bei tikėjimą, tiek ir mokslus. Net jei nepaminėčiau kitų, tavo šviesiausiasis tėvas⁹, tas amžinos atminties didžiavysis, [LDK] didysis kancleris ir didysis etmonas, kurio didžiomis dorybėmis bei darbais ir amžininkai stebisi, ir visi būsimieji palikuonys kalbės apie juos, – argi tas, sakyčiau, visuomenės gerovei gimęs didžiūnas veikė ne dėl tikėjimo, kurio karščiausias gynėjas visada buvo? Senate atkakliai priešinosi galingiesiems tikėjimo nedraugams, daugelyje vietų pastatė puikias šventoves, daugelyje atstatė, aprūpino pajamomis, išpuošė liturginiais rūbais, praturtino brangiais rykais. Kas ypač čia deramai suminėtų, kiek syk jis apgynė tėvynę tiek patarimais, tiek ginklu? Nors jo ginklą visi tėvynės priešai juto, tačiau ypač – maskvėnai, kurie atvirai pripažino tik vieną Leoną Sapiegą jiems baimę keliant. O tėvynė šlovina patarimus, dėl kurių net ir dabar valstybei pakanka pajamų viskam, kas tik joje teisinga ir teisėta. Nes didžiai išmintingas valdovas, suprasdamas, jog karvedžio didybę privalu ne tik ginklais papuošti, bet ir įstatymais apginkluoti, – kad visada, ir karo metu, ir taikoje, ji galėtų būti teisingai valdoma, – kuo rūpestingiausiai dirbo prie tėvynės įstatymų ir daugelį jų pataisęs kitus patobulino nuostabiai suderindamas tarpusavyje bei geriau sutvarkė – šis darbas yra ištis svarbus išskirtinio jo mokslingumo įrodymas. Mat kaip pats buvo nepaprastai išsilavinęs, taip ir visas savo pastangas skyrė pagerbti tiems, kurie atsidėjo mokslams. Ir šis karžygys pagimdė tave, šviesiausiasis pone, šviesuly maloningas ir išganingas valstybei, kuris, gimęs iš tokio tėvo, esi ne tik jo darbu, bet ir visų jo dorybių bei šlovės tikrasis paveldėtojas. Tai galėčiau patvirtinti daugybe pavyzdžių, jei tik man leistų tavasis kuklumas ir toks ilgas gyrius pritiktų laišku; pasakysiu tik viena: šiais laikais niekam kitam taip, kaip tau, nėra skolingi nei tėvynė, nei tikėjimas, nei mokslas. Tu – vienintelė jų apsauga, tu – parama, kuris vilkėdamas sagumą ne mažiau budi dėl jų gerovės nei su toga, tu neskaičiuodamas turtus išleidi, savo krūtine, savo kūnu pridengdamas gini. Už tai dabar tau tėvynė teisingiau nei kadaise Roma savajam Julijui Cezariui skiria pagyrimą. Nes iš Tavęs visuomet gauna ir taikos metu garbę, ir kare – apsaugą. Tarp taikos puošmenų pirmiausia spindi Tavo išskirtinis mokslingumas ir kilnus mokslų pažinimas, kuriuo gali varžytis su aleksandrais, trajanais, alfonsais ir visais kitais, kurie buvo palankūs mokslui ir mokslingiesiems. Tai neabejotinai liudija net ir pats Tacitas, kurio jokiais laikais nevalia nutylėti, tavo, [nors] ir slegiamo didžios valstybinių rūpesčių naštos, rankų sutrintas; liudija ir daugybė atidžiausiai tavo perskaitytų knygų; liudija tavo įžymiojo dvaro tarnai, ne mažiau garsėjantys dorybingumu, sąžiningumu ir papročių kilnumu nei įvairių mokslų išmanymu, tarp kurių tu žibi nelyg antrasis Apolonas ar Febas, nelyg antroji rytmetinė žvaigždė. Prie šių puošmenų (nes daugelį nutyliu) dera tavasis amžinos šlovės vertas dosnumas, dėl kurio gražiausią dovaną žmonių giminei skyrei ir kuriuo Astrėjai bei naujosioms mūzoms suteikei Vilniaus pilietybę¹⁰. Tas neišsenkantis dosnumas, didžiadvasiškumas ir šlovė bus tavo paminklas – aukštesnis už piramides, pranokstantis turtų galybę. Nes kol stovės šitas miestas, kol tvers tėvynė, kol išliks žmonių giminė ir mokslas,

Amžiams išliks tavoji šlovė ir vardas, ir žygiai.

Kaip popiežius Leonas X, apgaubtas didžia šlove, sakoma, gimė tam, kad Italijoje atgaivintų mokslą, taip tu, Leonai II, irgi gimęs jam skleisti, būsi vadinamas Pirmuoju savo tėvynėje, kurios garbės niekad nežeis netašytų tamsuolių padermė, jei po tavuoju skydu ir globa mūsų Vilniaus akademija, ši, sakyčiau, Mūzų buveinė, šitiekos valdovų, šitiekos pirmųjų valstybės vyrų, šitiekos dvasininkų, šitiekos vienuolių ir kitų iškilniausių valstybės vyrų bei šviesulių motina, bus globojama, saugoma, palaikoma. Aš gi, mažytė ir pati menkiausia jos dalelė, šį savo šioją tokį darbą atiduodamas viešumon ir visų teismui, noriu jį dedikuoti ir paskirti Jūsų Šviesiausiajai Kilnybei, kuriam esu skolingas už visa, ką turiu. Menka dovana, bet ir menko [žmogaus], kurio dėkingumą, kaip būdinga

⁹ K. L. Sapiegos tėvai buvo LDK kancleris Leonas Sapiega ir Elzbieta Radvilaitė.

¹⁰ Astrėja – teisingumo deivė. Aliuzija į K. L. Sapiegos fundaciją Vilniaus akademijos Teisės fakultetui.

Tavo Kilnybės išsiauklėjimui, įvertinsi veikiau dėl [savo] kilniaširdiškumo nei dėl to, ko ji išties verta, ir šiai knygai, Tavo Šviesybės globojamai, išvysti šviesą leisi. Aš gi tuo tarpu melsiu Aukščiausiąjį ir Maloningiausiąjį Dievą nuoširdžiausiomis maldomis, kad Jūsų Šviesiausią Prakilnybę ilgai saugotų visad sveiką ir laimingą. Baigta Vilniuje, per rugpjūčio kalendas, 1650 Viešpaties metais.

Atsidavęs Šviesiausiosios Jūsų Kilnybės tarnas
ARONAS ALEKSANDRAS OLIZAROVIJUS

Maloningajam skaitytojui.

Maloningasis skaitytojau, ne visų rašytojų talentas bei stilius vienodi. Talentingesnieji dažniausiai pamėgdžioja vorus, kurie savo kūrinius patys iš savęs gamina. O kurie pajėgia kur kas mažiau, tie panašūs į bites, jau paruoštą medų iš gėlių surenkančias. Mielai pripažįstu, kad esu paskutinis tarp pastarųjų, mat į tris knygas apie politinę žmonių sąjungą beveik viską iš kitų autorių perkėliau ir jų mintimis kiek galėdamas pasinaudojau – ir todėl, kad didžiųjų vyrų žodžiai išsilavinusiems žmonėms yra didžiai svarbūs, ir todėl, kad teisininkai papratę kalbėti žodžiais tų autorių, kurių autoritetu remiasi.

Iš lotynų kalbos vertė Jolita Sarcevičienė

Aronas Aleksandras Olizarovijus, *Apie politinę žmonių sąjungą*, Vilnius: Aidai, 2003, p. 3–11.

Apie politinę žmonių sąjungą

Įžanginiai klausimai

VI klausimas

Apie žmogaus tikslą politikos požiūriu

Politikos prasme suvokiamas žmogus yra kilniausios visumos dalis, ypač valstybės, kurios narys yra, tačiau labai skiriasi nuo vienuolio ir ūkio valdytojo – pirmasis viską skiria tik sau pačiam, antrasis – sau ir savo šeimai, ir tik tikras politikas mąsto ne vien apie savo asmeninę ar savų namų naudą, bet lygiai ar net labiau rūpinasi tuo, kas naudinga bendruomenei. Romėnų oratorius teigia, kad toks žmogus iš visų turtų labiausiai rūpinasi valstybės nauda. Ir pirmasis iš visų žmonių siekių turėtų būti ne kas kita, o tik tėvynės gerovė ir saugumas, kaip vienintelis piliečių troškimų tikslas.

Paaiškinus trejopą žmogaus tikslą, remiantis trejopa jo padėtimi, jau beveik galima sėkmingai apie kurį nors iš aptartų tipų skyrium plačiau pasvarstyti. Bet kadangi vienuolystę pasirinkęs žmogus valstybėje negali vaidinti jokio vaidmens, tai ir mūsų dabartinis sumanymas yra ne kas kita, kaip nagrinėti tuos, kurie susiję su politine žmonių sąjungą, tad vienuolį praleidę kitose knygose svarstysime apie žmogų namų ūkyje ir politikoje.

Iš lotynų kalbos vertė Jolita Sarcevičienė

Aronas Aleksandras Olizarovijus, *Apie politinę žmonių sąjungą*, Vilnius: Aidai, 2003, p. 65.

[...]

Pirmoji knyga Apie namus

X skyrius Apie vaikų auklėjimą

Kadangi (kaip aukščiau minėjau) namų ūkiu užsiėmęs žmogus privalo valdyti žmoną, vaikus bei tarnus, tad po to, kai jau aptariau santuoką ir vedybinius reikalus, iš eilės turėčiau pereiti prie rūpinimosi vaikais.

1. Kas yra auklėjimas ir kokia jo reikšmė

Mikalojus Belas auklėjimą apibūdina tokiais žodžiais: „Auklėjimas – tarsi visų gerų ir blogų savybių šaltinis ir pradžia, ypatingas visos žmogiškosios laimės pamatas. Nuo jo priklauso valdžių pastovumas ir kryptis, iš jo randasi luomų ir tautų vergija ir laisvė, valstybių kilimas ir pragaištis. Teisinga kryptimi vedamas, jis yra gerųjų papročių gimdytojas. Geri papročiai – gerų įstatymų šaknys; tais pačiais papročiais paremta ir visų kariuomenių šlovė bei galia. Kur tik papročiai, įstatymai, kariuomenės turėjo tam tikrą išskirtinę padėtį, ten būtinai klesti ir valstybės galia, pavaldinių laimė, valdovo didingumas. Teisingas auklėjimas yra ne kas kita, kaip kruopštus sielos ugdymas, suteikiantis aiškumo suvokimui, protui – galios, valiai – saiko, jausmams – vadžias, valdžiai – taisykles, kūnui – tvirtumo: tuos vaisius matome sunokstant tik tose sielose, kuriose laiku būna įskiepijami.“

O kokią dvejoją galią turįs tas pats auklėjimas, parodė Likurgas, sukūręs įstatymus spartiečiams. Nes mėgindamas savo piliečius palenkti nuo tuometinių papročių prie santūresnio gyvenimo būdo ir juos vėl padaryti atsidavusius narsai bei dorybei (nes buvo malonumų sugadinti), išaugino du šuniukus, gimusius iš vieno tėvo ir vienos motinos, – vienam leido namie maitintis geresniu maistu, kitą miklino medžioklėje. Paskui, abudu nusivedęs į aikštę, daugybės [žmonių] akivaizdoje padėjo jiems kaulų bei šio tokio geresnio ėdesio ir tučiuojau paleido kiškį. Ir pirmajam stverus priprastą [maistą], o antrajam griebus kiškį, tarė: „Argi nematote, piliečiai, dviejų šunyčių, kurie yra vienos vados, tačiau dėl skirtingo auklėjimo tapo visiškai skirtingi. Tad argi auklėjimas nėra svarbesnė kilnumo paskata nei prigimtis? Todėl išties, o piliečiai, nepagelbės mums nei aukšta kilmė, kuria žavisi prastuomenė, nei giminytė su Herakliu, jei neišsiugdysime tų [savybių], kuriomis išsiskyrė tasai garsiausias ir tauriausias iš visų mirtingųjų, ir jei per visą gyvenimą nesimokysime ir neugdysime to, kas garbinga.“ Kiti šią istoriją perteikia kitaip ir sako pirmąjį šunyčių buvus grynaveislį, antrąjį – prastos kilmės, ir pirmasis dėl prasto lavinimo buvo tingus, o antrasis išlavėjo dėl geresnio auklėjimo. Taip pat ir Sokratas sakė aukštakilmius ir laisvų tėvų vaikus labiausiai tinkant teisingai lavinti. Mat patirta, kad su jais yra panašiai kaip su arkliais, tarp kurių būna narčių ir grynaveislių, tačiau jei nuo ankstyvo amžiaus jie mokomi teisingai, tampa labai puikūs ir viskam tinkami, bet jeigu ne – laukiniai, nesuvaldomi ir niekam nenaudingi. Tai privalo nuolat atminti tie tėvai, kurie vaikams iš anksto parūpina daugybę užsiėmimų, tačiau nesirūpina, koku būdu juos užauginti dorus – panašiai kaip tie, kurie arkliams negaili pašaro ir siunčia į karą įmitusius, tačiau netikusius.

Žinoma, blogai, kai tėvai paleidžia vaikus į pasaulį, jų neauklėja ir nelavina, o dar blogiau, kai lavina, bet nemoko būti dorais. Svarbiau teisingai išauklėti, nei pagimdyti. Išmintingas romėnas sako: „Tėvo gulėjimas su motina būtų visiškai menka geradarystė, jei šios pradžios nepratęstų kitomis priedermėmis ir nesuteiktų prasmės visoms pareigoms.“¹¹ Aš išties nepripažįstu geradarystės tokių tėvų, kurie davė tik gyvastį dėl savojo malonumo arba per malonumą iš jų gimusiems. Nes tai būdinga kartu ir žvėrims, ir žmogui, ir kiekvienam mažiausiam padarėliui, net bjauriausiam; tačiau ir žvėrys pagal prigimties įstatymą kuo uoliausiai atlieka auklėjimo pareigą – pažvelkime kad ir į lokę, pavojingą ir žiaurų žvėrį, kuri, pagimdžiusi neišvaizdų jauniklį, liežuviu tarsi koku įnagių jį sutvarko ir taip išdailina, kad visiškai

¹¹ Seneka, *Apie geradarystes*, III, 31, 3.

pelnytai ją galima pavadinti ne tik jauniklio motina, bet ir meistre.

Didelę žalą palikuoniui daro tėvai, kurie susilaukia jo mėgaudamiesi užgintais malonumais arba teisėtai susilauktą atiduoda likimo valiai ar pameta. Tačiau dar didesnę – tie, kurie jo, kad ir kaip gimusio, nesirūpina teisingai auklėti. Nes ir neteisėtai gimusysis dėl valdovo malonės nepatiria tėviškų bausmių, o paliktas likimo valiai ar pamestas, nors dažnai turi maitintojus žmones, o kartais ir žvėris, tačiau blogai išauklėtas, nelaimingas ir dėl tėvų nuodėmės, ir dėl savųjų ydų išauga netikęs. Tokie dažniausiai ir tėvynei pridaro visokeriopos žalos. Nes iš tokio aplaidaus auklėjimo kyla valstybės negandos ir pražūtis, ir [mūsų] amžiaus nelaimės; iš šio šaltinio kyla tai, kad

*Tėvai, prastesnė už senolius karta,
pagimdė mūsų – dar menkesnę,
greit pagimdysiančių ydingiausių...*¹²

Galiausiai iš čia atsirado ir šis visiems žinomas posakis: vaikai – didžiųjų vyrų bausmė. Išties juk beveik visų jų vaikai auklėjami pernelyg nuolaidžiai ir gauna daug valios. Jiems tėvai leidžia

*[...] tingiai sėdėt, palaidai dykiniauti,
Vis ilsėtis.*

Nuolat sukiojasi mergaičių rateliuose, tarp kitarų¹³ ir nešvankių dainelių, tarp šeimynykščių bei mokytojų meilikavimų, nuo pat mažens prisisiurbia puikybės ir priešgynumo, batisto¹⁴ drabužius pažįsta pirmiau, nei pradeda kalbėti, žavisi auksiniais vėriniais, gausia šeimyna, nuo jaunystės pratinasi prie valdžios, palydos, įvairių pokylių, keršto ir dėl besaikio atlaidumo pražudo visas sveiko proto jėgas, ir nors niekada nebuvo išmokę paklusti, užsigeidžia valdyti. Ir jų, prisigėrusių tokių įpročių ir tokio mokslo, pakeisti nebegali joks mokytojas, nei perdirbti Merkurijus, nei iš naujo nukalti Vulkanas. Tai, ką jie įsiurbė su žindyvės pienu, lydi visą gyvenimą. Dorybės vardą jie mini be perstojo, tačiau ją pačią, įgyjamą didžiausiomis pastangomis, labai retas kuris pažįsta, o dar retesnis prie jos priartėja savo pastangomis. Bet ne daugiau: likimo malonė bei ydingas gyvenimo būdas padaro taip, kad jiems nelemta pasitaisyti nei vaikystėje, nei jaunystėje, nei suaugus, nei senatvėje, nes tam trukdo gausios ydų pagundos. Juk nelengva apvilkti naują geradarystės apdarą, kai kas nors įpratęs daryti pikta – lygiai kaip etiopams nelengva pakeisti juodą odą į kokią nors kitą spalvą ir šitai, kaip liudija šventieji orakulai, neįmanoma be ypatingos vienatinio Dievo malonės.

Ir jei šis blogis kenktų tik didžiųjų vyrų, o ne ir visų kitų piliečių vaikams, neabejotinai šis blogis būtų mažesnis, nes pirmųjų ir mažiau yra, ir bent iš dalies juos pateisina jų padėties aplinkybės. Dabar gi šis blogis tiek išsikerojo, kad jam neužtenka vietos tarp galingųjų, kurie jam buvo tarsi gimtoji žemė ir anksčiau tik tarp jų buvo paplitęs, – jau net tarp vargšų turi naujas kolonijas. Seneka sako: „Stingsta tingios jaunuomenės protai ir nesirūpina užsiimti kokia nors garbinga veikla. Neveiklumas ir ištižimas arba net už neveiklumą ir ištižimą gėdingesnis uolumas nedoriems darbams apniko sielas. Dabar ištižėliai atsideda begėdiškiems dainavimo ir šokio menams – ir suraityti plaukelius, ir viliokiškai it moterys balsą ploninti, varžytis su moterimis kūno geibumu, gražintis nepadoriausiomis puošmenomis – [visa tai] mūsų jaunuolių bruožai. Išlepę ir bejėgiai, nuolat nepatenkinti, kad gimė (kadangi, aišku, būtų labiau patenkinti gimę ne vyrais, o moterimis), svetimos doros laužytojai, [o] savajai – abejingi.“ Ir kiek žemiau vadina juos bebarzdžiais, išsipusčiusiais, vyrais tik paleistuvystėje. Štai puikieji ydingo auklėjimo vaisiai!

Todėl joks kitas dalykas nevertas tokių pastangų kaip auklėjimas, nes kuo geriau išauklėsime ir išmokysime jaunuomenę, tuo didesnė nauda bus pačiai jaunuomenei ir valstybei. Jaunuomenei – nes

¹² Horacijus, *Carmina*, III, 6, 46–48.

¹³ Kitaras – styginis muzikos instrumentas, turėjęs 7, 9 arba 11 stygų, kurios buvo užgaunamos plektru – lazdele iš medžio, rago, dramblio kaulo, metalo.

¹⁴ Batistas – plonas, permatomas, prabangus audinys iš medvilnės, šilko ar vilnos.

žmogus dėl pelnyto tobulumo yra sukurtas aukščiausias iš visų gyvų būtybių, būtent tas, dėl kurio buvo sukurti visi kiti; tačiau yra blogiausias iš visų gyvų padarų, jei tampa abejingas mokymui, įstatymui ir teisingumui. O valstybei – nes tiek gero, tiek blogo auklėjimo rezultatai pirmiausia prasideda nuo pavienių žmonių, paskui – pasklinda plačiau, t. y. po namus, galiausiai įsigali visoje valstybėje, kaip visa ko pradžioje. Kaip ne veltui sakė Diogenas Pitagorietis, visų valstybių pagrindą sudaro jaunuolių auklėjimas. Ir Pikolominis pripažino, kad visi valstybės įstatymai yra beprasmingi, jei jaunuomenė neauklėjama teisingai; pabrėžiu, ne veltui, nes, kaip labai vykusiai sako Isokratas, „blogai išauklėti žmonės drįsta sulaužyti net ir geriausiai parašytus įstatymus“. Savo ruožtu vienaip reikia auklėti vaikus, kitaip – paauglius, dar kitaip – jaunuolius. Be to, skirtingai reikia auklėti sūnus ir dukras – apie visa tai dera kalbėti iš eilės.

Iš lotynų kalbos vertė Jolita Sarcevičienė

Aronas Aleksandras Olizarovijus, *Apie politinę žmonių sąjungą*, Vilnius: Aidai, 2003, p. 179–185.

[...]

Pirmoji knyga
Apie namus

X skyrius
Apie vaikų auklėjimą

V. Apie mokslus

Manau, pakankamai daugelio kalbėta, kokia yra mokslo vertė, reikalingumas ir nauda. Nėra abejonės, kad jis labiausiai lemia tiek asmeninės, tiek visuotinės laimės esmę. Talis pirmasis iš visų nusprendė, kad jis susijęs su kiekvieno žmogaus asmenine laime; paklaustas, koks [žmogus] yra laimingas, atsakė: tas, kūno kūnas sveikas, o dvasia – išprususi. Demokritas dažnai sakydavo, jog laimingam žmogui mokslas ir išsilavinimas – puošmena, o nelaimingam – priebėga. kažkas jį palygino su auksu, kuris visoje žemėje labiausiai vertinamas. Tokios nuomonės laikėsi ir Neronas; po to, kai astrologai jam išpranašavo, jog kažkada būsiąs nustumtas nuo valdžios, jis dažnai kartodavo šią eilutę:

Kiekviena žemė maitina meną,

tardamas esąs tiek pasiekęs moksluose, jog nušalintas nuo valdžios bet kuriame krašte būsiąs vertinamas dėl nepaprasto mokslingumo. O Aristipas neabejodamas mokslą vertino labiau ir už auksą. Sakydavo, kad verčiau jau būti elgeta, nei nemokytam, nes elgeta geidžia tik pinigų, ogi šis – žmoniškumo. Neturintis pinigų – vis dėlto žmogus, tačiau neturintis išsilavinimo – kaip ir ne žmogus. Ir stokojantis pinigų prašo sutiktųjų [išmaldos], o stokojantis išsilavinimo niekuo nesujaudina [aplinkinių], kad jį išklaustyti. Garsūs filosofai mokslo nepažinusius žmones dargi laikė nedaug tesiskiriančiais nuo neprotingų gyvūnų ar net akmenų. Kleantas tvirtino, jog nemokyti žmonės nuo gyvulių skiriasi tik išvaizda. O filosofas Stilponas mokslo neišmanančius laikė esant nejautresniais už marmurą. Taip pat ir Biontas, kuris, pamatęs vieną iš savo pažįstamų uoliai besistengiant, kad išvaizda taptų į jį panašus, tarė: „Tu rūpinaisi, kad akmuo būtų į tave panašus, o nesistengi, kad pats nebūtum panašus į akmenis.“

Iš to lengva suprasti, kiek tas pats mokslas naudingas valstybės gerovei, kadangi šioji kyla iš pavienių asmenų teikiamo gėrio. Daug ko net neminiu, bet tikėjimas, kuriuo paremtas svarbiausias ir aukščiausias kiekvienos valstybės labas, teisingumas, laisvė, dorybių ir visų kitų pagirtinų dalykų pavyzdžiai, labiausiai išliko dėl mokslo. Tai liudija ir Šventasis Raštas, ir tiek krikščionių, tiek pagonių autoriai.

Tačiau nors mokslai ir būtų nusipelnę visuotinio pagyrimo, vis dėlto piktnaudžiavimas jais nusipelno papeikimo. Daugelis klysta, kai moksluose užsisklendžia tarsi aukščiausiame ir galutiniame žemiškojo gyvenimo tikslu ir juose praleidžia visą gyvenimą mažai tesirūpindami dorybe. Festas kažkada neteisingai prikišo pagonių mokytojui pamišimą nuo mokslų. Tačiau šiais laikais atsiranda daug tokių, kuriems nuolatiniai mokslai baigiasi beprotyste – net ir šv. Augustinas savaisiais laikais pastebėjo, jog daugelis prarado saiką trokšdami pažinimo. Jie mano, kad savo pastangomis suteikia daug gero Bažnyčiai, o Bažnyčia (kaip yra pastebėję mokyti žmonės) niekuomet negyveno geriau, saugiau, ramiau kaip tuomet, kai žmonės jautė saiką siekdami mokslų. O po to, kai pasipylė ir daugybė autorių, ir naujos aštrios nuomonės bei pažiūros, Bažnyčios ramybė buvo sudrumsta ir iškilo naujos erezijos. Ir jokia kita žmonių padermė nėra mažiau linkusi priimti katalikišką mokymą ir bažnytinį paklusnumą bei drausmę, kaip tie, kurie pučiasi nuo savo nuomonių mokslingumo. Ir jie taip tvirtai laikosi savo nuomonių, kad nepalieka jokios vietos Šventajai Dvasiai ir taip remiasi bei pasikliauja savo jėgomis bei savo protu, kad nieku gyvu nenusileidžia tiesai, o jei ko negali išdėstyti silogistiniais įrodymais ar nepajėgia ištirti ir suprasti savo jėgomis ir uolumu, tai išjuokia ir atmeta. Ir todėl Kristus slepia savo šviesą ir tiesą nuo panašių išminčių ir atveria ją mažutėliams bei turintiems vargdienio dvasią. Ne aš, o pats Apaštalas [Paulius] tokius perspėja „nemanyti apie save geriau, negu dera manyti, bet manyti apie save blaiviai.“¹⁵

Tačiau yra ir kita padermė dėl mokslo nusikalstančių [žmonių], kurie su didžiausiu stropumu mokosi tuščių ir nereikalingų dalykų ir apie kuriuos galima pasakyti šiais Senekos žodžiais: „Sugaištame daug laiko, ieškodami nereikalingų dalykų, jog daugelis praleidžia gyvenimą, kurdamiesi gyvenimo sąlygas.“¹⁶ Galėčiau tai įrodyti visų laisvųjų menų pavyzdžiais, tačiau, kad nepasirodyčiau nesaikingas, pateiksiu tik vieną kitą pavyzdį. Į teologiją įsiskverbė daugybė keistų, nenaudingų ir nebūtinų klausimų. Kam gi reikia stengtis sužinoti, ar įsikūnyti galėjo Dievas Tėvas ar Šventoji Dvasia? Ar Kristus būtų atėjęs, jei žmogus nebūtų nupuolęs? Juk ar vienaip, ar kitaip sakysi, katalikų tiesų nei nuneigsi, nei atremsi. Panašaus pobūdžio ir tokie ginčai: ar Dievo Žodis taip, kaip priėmė žmogiškąją prigimtį, galėjo priimti ir kitokią – neprotingą ar net neturinčią pojūčių, sakykime, liūto, augalo, akmens [prigimtį]? Arba: ar Kristus Švenčiausiosios Mergelės, savo Motinos, įsčiose buvo pridengtas placenta ir su ja išėjo iš įsčių? Galiausiai (kitus jau nutyliu): kaip angelai mąsto, kokių būdu susikalba, kaip juda; ar negali jų protas, net jiems labai norint, būti laisvas nuo nuolatinio pažinimo; ar jie mąsto patys, ar tariamai (kaip kad kalbama); ar jiems kalbant, tuo metu, kai vienas kitam kalba, kitas negirdi; kaip gali išsaugoti savuosius slėpinius; ar persikeliant iš vienos vietos į kitą jiems nereikia turėti kelio savo skrydžiui ir (kaip kalbama) vietos terpės? Be to, atsiranda tokių, kurie nori pažinti ir Dievo slėpinius. Lyg nepakaktų stengtis; kad būtum sveikas, nors ir nežinodamas to, ką Dievas panoro palikti nežinomą. O [tai] tyrinėdamas greičiausiai jam nepatinki ir būtinai įžeidi daugelį. Prie šito prisideda dar tai, kad tiesa niekad nepasislepia labiau kaip tuomet, kai jos ieško daug [žmonių].

Kas gi nemato panašių niekų ir teisėje? Argi dažnas nesiaiškina, kodėl pirmasis romėnų imperatorius pasivadino Cezariu? Ar todėl, kad buvo išpjautas [*excisus*] iš mirusios motinos įsčių, ar kad gimė jau su garbanomis [*caesarie*], ar galiausiai todėl, kad turėjo melsvai pilkas [*caesios*] akis, ar kad mūšyje nukovė [*occiderit*] dramblių? Toliau: ar Justinianas pasivadino Flavijumi todėl, kad įveikė Flavinos¹⁷ gyventojus, ar kad turėjo aukso spalvos [*flavios*] plaukus, ar galiausiai todėl, kad buvo iš Flavijų giminės? Ir pabaigai: kodėl pats Justinianas vadinamas Alemaniškuoju, Gotiškuoju, Frankiškuoju, Germaniškuoju, Vyresniuoju, Vandališkuoju, Alaniškuoju, Afrikiečiu, Nugalėtoju, Triumfatoriumi ir Augustu? Ir teisininkai apie visus šiuos dalykus disputuoja pačioje pradžioje, o dėl

¹⁵ Rom 12, 3.

¹⁶ Seneka Liucijus Anėjus, *Laiškai Liucilijui*, iš lotynų k. vertė Dalia Dilytė, 2 pataisytas leidimas, Vilnius: Pradai, 1999, XLV, 12.

¹⁷ Flavina – miestas Etrūrijoje.

kanonų ir įstatymų, kurie sudaro teisės esmę, kelia nepabaigiamus klausimus, kurie su teisingumu susiję ne daugiau nei sodininko peilis su vaisėmis ar nuplikimas su audra.

Jau filosofai, kaip kad tarpusavyje nesutaria dėl aukurų ir ugniakurų, taip ir dėl pažiūrų, kurios, ar vienaip, ar kitaip jas pateiktum, visiškai niekuo nesiskiria. Kam gi svarbu, jog esama veikiau dešimties kategorijų, o ne dviejų ar net vienos? Ir kad jos veikiau vienareikšmės nei lygiareikšmės? Ir veikiau *būdai* nei *formalybės*, vadinasi, *daly*s, o ne *atomai*! Taip pat kam gi naudinga atskirti *buvimą vidinėje vietoje* nuo *įvietinto objekto*? Tikėti, kad miręs žmogus žodžio dėka veikiau turi dalines formas nei lavonui būdingus bruožus? Nesutikti, kad atsiradime glūdi nykimas iki *pirminės medžiagos*. Ir galiausiai tokiems ir panašioms dalykams išievojama pusė filosofijos studijoms atsidėjusių laiko. Stebiuosi, kad išmintingi žmonės taip domisi nenaudingais dalykais ir ginčijasi ne tik dėl tų, kurie matyti dalykų prigimtyje, bet ir dėl savo išmąstytų vaizdinių bei dėl tų dalykų, kurie nepatvirtina jokios pirminės priežastys. Ir ne aš vienas tuo stebiuosi – ir išmintingasis romėnas stebisi perdėtu praėjusių amžių dėmesiu filosofijai. Sako: „Galbūt jie būtų atradę reikalingiausius dalykus, jei nebūtų ieškoję beprasmiškų. Daug laiko iš jų atėmė žodžių žaismas ir painūs svarstymai, lavinantys tuščią sąmojų. Mazgiojame mazgus, suteikdami žodžiams dvejobą prasmę, o paskui atnarpliojame.“¹⁸ Ir kitoje vietoje: „Tu kankini žodžius, skirstydamas juos skiemenimis. Nejaugi, nemokėdamas sudaryti suktų klausimų ir neatskirdamas, esant klaidingai išvadai, iš apgaulės gimusios tiesos, aš negalėsiu suprasti, ko vengti ir ko siekti? Man gėda: toks rimtas dalykas, o mes, seniai, žaidžiame. „Šuo – skiemuo. Šuo ėda mėsą. Vadinasi, skiemuo ėda mėsą.“ Tarkim, jog aš negaliu šito išspręsti. Kuo pavojingas manasis nežinojimas? Kuo nuostolingas? Be abejo, man reikia bijoti. Kad vietoj šuns kada nors nepaglostyčiau skiemens arba kad dėl mano žioplumo knyga nesurytų mėsos! Dar gudresnis toks išprotavimas: „Šuo – skiemuo. Skiemuo mėsos neėda. Vadinasi, šuo mėsos neėda.“ Vaikų tauškalai! Ir dėl to raukome kaktą?! Dėl to užsiauginame barzdą?! To mokome rimti ir išbalę?“¹⁹ Pagaliau, sielodamasis dėl prarandamo laiko, sako: „Smarkiai pykstu ant žmonių, nereikalingiems dalykams leidžiančių didesniąją dalį laiko, kurio negali užtekti net būtiniausiems, net ir uoliausiai jį taupant. Ciceronas sako, kad jeigu jam būtų duotas dar vienas gyvenimas, jis vis tiek neturėtų laiko perskaityti lyrikų. Aš čia dedu „dialektikų“, nes jų kvailumas dar liūdnesnis. Anie išdykauja atvirai, šitie mano šį tą dirbą. Nesakau, jog nereikia į juos žvilgtelėti, bet tik žvilgtelėti ir pasisveikinti iš tolo, kad jie neįtikintų mūsų ir kad nenuspręstume, jog jų žodžiuose slypi kažkoks didelis gėris. Kam tu plėšaisi ir kankiniesi dėl to klausimo, kurį išmintingiau atmesti, negu stengtis atsakyti? Ramiai savo malonumui keliaujant galima raustis smulkmenose, bet kai priešas už nugaros ir kariui įsakyta žygiuoti, būtinybė iškrato visa, ką buvo sukaupęs taikus laisvalaikis. Aš neturiu laiko tyrinėti dviprasmiškų žodžių ir išmėginti savo apsukrumo.

*Tu pažiūrėk, kaip renkas pulkai, kiek miestų, uždare
Aukštus vartus, galanda kirvius prieš mane ir manusius.*

Man reikia narsiai klausytis šito aplinkui žvangančio karo skambesio. Iš tiesų pagrįstai visiems atrodyčiau beprotis, jei tada, kai seniai ir moterys neša akmenis mūrų sutvirtinimams, kai ginkluota jaunuomenė prie vartų laukia ir reikalauja ženklų pulti, kai virpa į vartus įsmigusios priešo ietys ir net žemė dreba nuo išraustų griovių ir prakasų, ramiai sėdėčiau uždavinėdamas tokius klausimėlius: „Ko nesi pametęs, tą turi. Ragų nesi pametęs. Vadinasi, turi ragus“, – ir kliokiąs į šią panašias sąmojingas kvailybės sukurtas nesąmones. Ir toks pat beprotis atrodyčiau tau, vargdamas su jomis dabar. Ir dabar esu apsuptas. Tačiau aname apsupime pavojus grėstų tik iš išorės, nuo priešų skirtų siena. O dabar pražūtis šalia manęs. Neturiu laiko tokioms paikystėms: mano rankose – didžiulis darbas. Ką man veikti? Mane persekioja mirtis, nuo manęs bėga gyvenimas. Pamokyk su tuo grumtis.“²⁰ Taip kalba Seneka. O spartiečiai, kurie buvo griežtesni ir nesugadintos moralės bei

¹⁸ Seneka, *Laiškai Liucilijui*, XLV, 4–5.

¹⁹ *Ibidem*, XLVIII, 6–7.

²⁰ *Ibidem*, XLIX, 5–9.

labiausiai vertino karinę šlovę, niekinamai atsiliepė apie visus mokslus, kurie jiems atrodė silpninantys piliečių dvasią ir nuo tikrosios dorybės atitraukiantys prie tuščių pagyrų. Ir Roma, kol dar buvo įkvėpusi to germaniško griežtumo, išvarė iš miesto mokytuosius graikiškščius. Tokio pobūdžio mokslais labiau už Atiką²¹ nebuvo sugadinta jokia kita Graikijos dalis, kur Gorgijas, Lisijas, Isokratas, Prodikas bei daugelis kitų liaudies didžiai gerbiamų sofistų²² plepėjo už nemenką atlygį. Kaip jau sakiau, lakedemoniečiai priešingai – tokio pobūdžio mokslus laikė už nieką. Kai kažkoks juos aplankęs svečias, stovėdamas ant vienos kojos ir audamasis sandalą ant kitos, kažkam tarė: „Nemanau, kad tu, Lakonai, gali tiek laiko išstovėti ant vienos kojos, kiek aš galiu“, lakedemonietis atrėmęs: „Neneigiu, tačiau nėra nei vienos žąsies, kuri to nepajėgtų.“ Teisingai pašiepė žmogų, daug laiko skyrusį mokslui, kuris valstybei neteikia jokios naudos.

Tai papasakojau ne todėl, kad norėčiau, jog visi [tie mokslai] būtų visiems nežinomi. Juk ir Seneka pripažįsta, kad su jais visais verta susipažinti paviršutiniškai, kad neapsigautume ir neįtikėtume juose esant kažko svarbaus, ir aš manau, kad jie pravartūs mokslų žinovams. Bet tegu neskiria jiems daug širdies ir laiko, ypač tie, kurie turi kitą pašaukimą ir (Senekos žodžiais tariant) tegu gaišta su jais tol, kol siela negali nuveikti nieko didesnio; jie – mokymosi priemonė, o ne darbas.

Iš lotynų kalbos vertė Jolita Sarcevičienė

Aronas Aleksandras Olizarovijus, *Apie politinę žmonių sąjungą*, Vilnius: Aidai, 2003, p. 201–209.

[...]

Pirmoji knyga
Apie namus

XI skyrius
Apie šeimnininką ir vergą

I. Kas yra laisvė?

Pilietinę laisvę, apie kurią čia ir kalbame, teisininkai apibrėždavo tokiais žodžiais: „Įgimta galimybė kiekvienam daryti, kas patinka, jei tik to nedraudžia valdžia ar įstatymas.“ Joachimas Miunsingeris taip aiškina šio apibrėžimo prasmę: laisvė – tai žmonėms prigimties suteikta laisva ir visiška galia daryti, ką nori, jei tik nedraudžia valdžia ar teisė. Valdžia – kai kažkas stipresnis ir turintis daugiau galių draudžia ir trukdo kam nors daryti tai, ko nedraudžia įstatymas. Teisės – kai neteisėtai elgtis kliudo bausmių grėsmė. Kiti autoriai aiškina kitaip ir žodį *valdžia* nori suprasti kaip tautų teisę, o žodį *teisė* – kaip civilinę teisę, norėdami parodyti minėtą apibrėžimą tinkant tik laisviems žmonėms ir jokiū būdu ne

---

²¹ Atika – Graikijos sritis.

²² Sofistai – V a. pr. Kr. graikų filosofų grupė. Išsilo kaip keliaujantys subrendusių jaunuolių mokytojai, už pamokas imantys didelį atlygį. Dėstė filosofiją, literatūrą, dailę, gramatiką, matematiką ir astronomiją, tačiau daugiausia dėmesio skyrė politiniams mokslams. Tačiau naudojantis posakiu *homo mensura*, t. y. žmogus – visa ko matas, individas tapo visa ko centru, o asmeninė ambicija – visų vertybių matu. Todėl sofistų veikla, mokymas ir atlyginimai susilaukė didžiulės Sokrato, Platono ir kt. kritikos. Pagrindinis atstovas – Protagoras.

vergamis, kuriems galimybė veikti yra apribota arba dėl vergijos įteisavimo tautų teisėje, arba dėl pilietinėje teisėje pripažįstamo sutikimo parsiduoti dėl pinigų. Tačiau kodėl žodį *valdžia* reikėtų suprasti kaip tautų teisę, jie nepateikia jokio paaiškinimo.

Be to, jie aiškina *valdžią* nepanaikinant laisvės, net jeigu iš tikrųjų valdžios draudimas neleidžia daryti, ko nori, nes dėl kliudymo veikti (kaip teigiama) laisvė nepanaikinama. Mat valdžia priklauso veiksmui, o laisvė – teisei, tačiau pagal teisės normą tuo, kas priklauso valdžiai, nepanaikinama tai, kas priklauso teisei. Todėl tai, kas nustatyta teise, galima panaikinti tik kita teise. Lygiai taip pat laisvės nepanaikina tai, kad negalima daryti to, ką draudžia įstatymas, nes ji yra vienintelė tikroji ir laisva valia, susijusi su protu ir norinti daryti tik tai, ką leidžia teisė; tuo remiantis įstatymuose teigiama, kad tai, ką draudžia teisė, yra už mūsų galios ribų. Ir reikia manyti, kad mes nė negalime atlikti tokių veiksmų, kurie pažeidžia (pasak Papiniano), mūsų teisingumą, gerą vardą, padorumą ir apskritai yra priešingi geriems papročiams.

Nors toks aiškinimas ir yra labai geras, tačiau neparodo, kodėl laisvės apibrėžimas tinka tiktai laisviems žmonėms, bet ne vergams, nes ir valdžia, ir įstatymai neleidžia daryti, ko kiekvienas užsigeidžia. Kaip jau buvo sakyta, tai iš laisvų žmonių neatima laisvės, tačiau nėra lengva paaiškinti, kodėl ją atima iš vergų.

Aiškiau laisvės prigimtį aprašo Ciceronas, sakydamas, jog laisvė reiškia gyventi taip, kaip pats nori. Ir dar kartą pakartoja – kas yra laisvė? Galimybė gyventi taip, kaip pats nori. Mano nuomone, laisvė yra prigimties malonė ir bendrą žmonių orumą atitinkanti galimybė tvarkyti gyvenimą savo nuožiūra, tačiau pagal vienas ar kitas įstatymų taisykles. Mat įstatymai, kuriais sutvarkomas žmonių gyvenimas, neapriboja laisvės, nes jie atitinka teisingą mąstymą. O pagal išminties sprendimus tikrąją laisvę sudaro mąstymo ir proto valdžia sielai; juk be jos šioji vergauja aistrų tironijai. Net smurtas, kuris priklauso veiksmui, nesunaikina laisvės, kuri priklauso teisei – kitaip nei įstatymo valdžia. Dėl to piratų pagrobtas ir surištas žmogus išlieka laisvas, o teisėtame kare patekęs prieš valdžion tampa vergu. Klausite apie skirtumą? Teisėtame kare paimtasis į nelaisvę negali pabėgti iš vergijos nesuteptas sąžinės, o plėšikų sučiuptasis turi teisę ir laisvę bėgti. Žinoma, karui užsitęsęs, belaisvis bėga pas savuosius ir teisėtai išvengia vergijos.

II. Keleriopa būna laisvė?

Ir nors šitą klausimą jau aptariau kitoje vietoje, tačiau čia didesnio aiškumo dėlei verta dar kartą apie tai pasvarstyti. Laisvė esti trejopa: juridinė, filosofinė ir politinė. Neseniai aiškinome, kokia yra juridinė laisvė. Filosofinė laisvė yra grindžiama proto valdžia, valdančia aistras ir geismą. Ir tokios laisvės neturi niekas, kas tarnauja aistroms ar kokiai nors begėdystei. Ciceronas sako: „Kas gali paneigti, kad visi vergai yra lengvabūdžiai, visi – geidulingi, pagaliau kad visi jie – nedorėliai? Kaip atrodo, argi laisvas tas, kurį valdo moteris, kuriam [ji] įveda, nustato, išleidžia, sustabdo įstatymus? Kuris jai reikalaujant negali nieko atsakyti, nedrįsta niekuo paprieštarauti? Prašo – vadinasi, reikia duoti, šaukia – reikia ateiti, išvaro – reikia pasišalinti, grasina – reikia drebėti. Išties manau, kad tokį reikia ne tik vergu vadinti, o dargi pačiu niekingiausiu vergu, net jei jis būtų gimęs garbingiausioje šeimoje.“²³

Nedaug tesiskiria ir Frančesko Petrarkos nuomonė. „Nesisakyk esąs laisvas tada, kai supranti nesąs sau šeiminkas, nors ir esi gimęs iš laisvų tėvų, ir nei kovos lauke paimtas į nelaisvę, nei parduotas. Egzistuoja neregimi sielų šeiminkai, pačioje žmonių kilmėje slypi pražūtis. Pats gimimas yra pavaldus nuodėmei ir už tokią vergiją sunkesnės negalima įsivaizduoti. Egzistuoja slapti priešai ir slapti karai; yra geismai, niekingiausieji iš visų ponai, mainikaujantys vargšėmis sielomis, kurias – aiman! – parduodate už menką kainą, o jie supančioja jus nesutraukomais pančiais. Eikite dabar ir girkitės laisve. Tačiau jūs, akliedži, nematote nieko, tik tai, kas kūniška. Todėl tą, kuris pavaldus vienam mirtingajam šeiminkui, vadinate vergu, o tą, kuris engiamas tūkstančio nemirtingų tironų, laikote laisvu.“ Tinkamai [pasakyta] ir

²³ Autorius nurodo, jog tai Cicerono žodžiai, mat *Retorica ad Herenium* anksčiau klaidingai buvo priskiriama pastarajam.

toliau: „Tačiau išties laisvą padaro ne padėtis, o dorybė.“

Jam pritarti gali šv. Ambraziejus, kurio nuomone, „bet kurioje vergijoje yra laisvas tas, kurio nenugali meilė, nesuvaržo godumo pančiai, nesusaisto nusikaltimo baimė, kuris su viltimi žvelgia į dabartį, nesibaimina ateities.“ Tai taip akivaizdu, kad net mergaitės tai žino, iš kurių viena, piratų paimta į nelaisvę, savo sužadėtiniui pasakė: nors kūnu vergauju, lieka nepaliesta [tai], kas visiems suteikta iš prigimties – sielos laisvė.

Pagaliau politinė laisvė pagrįsta tuo, kad viešpatauja teisė ir įstatymai, o ne valdovo savivalė.

Iš lotynų kalbos vertė Jolita Sarcevičienė

Aronas Aleksandras Olizarovijus, *Apie politinę žmonių sąjungą*, Vilnius: Aidai, 2003, p. 301–305.

[...]

Antroji knyga Apie piliečių bendriją

II skyrius

Apie piliečių bendrijos priežastis

VI. Apie dorų piliečių pareigas

Anksčiau atskirai išdėdėčiau, kokios yra valdančių, kokios – paklūstančių pareigos; čia, praleidžiant visus skirtumus, reikia glaustai išdėstyti, kokios gi yra dorų piliečių pareigos. Pirmiausia, anot Marsilijaus Fičino, doro piliečio pareiga – suvokti piliečių bendriją kaip vientisą būtybę, [susidedančią] iš piliečių kaip iš dalių, ir kad dalis privalo paklusti visumai, o ne visuma – daliai; nes kai tik dalis siekia naudos, visiškai prarandama abiejų – tiek dalies, tiek visumos – nauda, o kai siekiama visumos naudos – išsaugoma abiejų [nauda]. Taigi pilietis privalo atminti, kad nė vienam nei geros, nei netikusios piliečių bendrijos nariui negali nutikti nieko, kas dėl tam tikro jų tarpusavio ryšio nepaliestų ir kitų narių bei visumos; savo ruožtu visam piliečių bendrijos kūnui negali atsitikti nieko, kas vėliau nepaliestų atskirų šios būtybės narių. Tad niekas tokioje miesto bendrijoje tenesako: tai mano, o šitai – tavo, nes šioje didžiulėje būtybėje visa yra lyg ir bendra; todėl tegu sako: mano ir tai, ir šitai – ne dėl asmeniškų nuosavybės, o veikiu dėl meilės ir rūpesčio. Kiekvienas temyli ir tebrangina tėvynę kaip gimdytojų gimdytoją, valdinys tepaklūsta seniesiems ir išbandytiems įstatymams tarsi Dievui. Nes tokie įstatymai priimami ne be Dievo valios. Magistratas teatmins, kad įstatymams yra pavaldus ne kitaip, kaip ir valdinys, ir nežino, jog teisėjaudamas teisėjauja ir sau. Teturi nuolatos prieš akis Platono nurodymą rūpintis ne pačiu savimi, o piliečių bendrija; ne atskira bendrijos dalimi, o visuma. Galiausiai nežino, kad dangiškojoje tėvynėje geriausia vieta skiriama tam, kuris pagal išgales žemiškąją tėvynę tvarkė dangiškosios pavyzdžiu. Nes visuotiniam pasaulio karaliui nieko nėra maloniau už visuotinę gerovę.

O Platonas mano, kad tėvynę reikia vertinti labiau už tėvą ir motiną bei visus protėvius, mylėti labiau už gimdytojus, net jei ji žiauriai elgiasi. Tulijus sako, jog už tėvynę gyvenime niekas neturi būti malonesnis, niekas – brangesnis. Nors, – sako, – brangūs ir vaikai, artimieji, šeimynykščiai, tačiau visas visų meilės aprėpia viena tėvynė – argi nors vienas doras pilietis suabejotų už ją mirti, jei taip

galėtų jai pagelbėti? Štai liaudies tribūnas Aulas Gabinijus, įtikinėdamas atsisakantį su piratais kariauti Pompėjų, sako: „Ak, Pompėjau, nusileisk man ir tėvynei, kuriai ir pagimdytas bei išauklėtas esi, ir privalai tarnauti jos labui, dėl jos nevengti jokių vargų, jokių pavojų, ir net, esant reikalui, mirti dėl jos bet kokia mirtimi.“ Galiausiai Hieroklis tam tikru būdu piliečių bendriją ir tėvynę sugretina su Dievu. „Tėvynė, – sako, – po Jupiterio yra tarsi koks kitas Dievas ir pirmasis bei didžiausias gimdytojas, todėl tas, kas suteikė jai vardą, tikrai neatsitiktinai „tėvynę“ pavadino kildintinu iš „tėvo“ žodžiu, tik su moteriška galūne, kad būtų tarsi kilusi iš abiejų gimdytojų. Ir tai rodo, jog tėvynę reikia gerbti vienodai, kaip du gimdytojus. Taigi tėvynę reikia gerbti labiau už kiekvieną gimdytoją atskirai ir laikyti verta ne didesnės pagarbos kaip abu tėvai drauge, o tokios pat. Tačiau yra ir kitą nuomonė, kai raginama tėvynei rodyti ne tik tokią pačią pagarbą kaip abiem tėvams, o didesnę, ir ji vertinama ne tik labiau už juos, bet ir už žmoną, vaikus, draugus ir, vienu žodžiu, už visus kitus dalykus, išskyrus dievus.“

Savo ruožtu, kaip teisingai pastebi Robertas Maranta ir Kasiodoras, tėvynę mylėti liepiantis įstatymas yra įteisintas pačios prigimties. „Kiekvienam, – sako, – brangesnė savoji tėvynė, kur gyvenama nuo pat lopšio: žvėrims skirta ieškotis laukų ir miškų, o žmonėms – labiau už viską branginti tėvynės sienas; net oru keliaujantys paukščiai brangina savuosius lizdus, klajokliai žvėrys skuba į dygiais krūmais apaugusius urvus, žuvys su malonumu susiieško savuosius duburius, ir visi gyvi padarai susipranta ieškoti prieglobsčio ten, kur trokšta praleisti ilgiausią amžių.“

Iš lotynų kalbos vertė Jolita Sarcevičienė

Aronas Aleksandras Olizarovijus, *Apie politinę žmonių sąjungą*, Vilnius: Aidai, 2003, p. 465–467.

[...]

Antroji knyga Apie piliečių bendriją

V skyrius Apie teisingumą

Teisingumas, Cicerono teigimu, yra dvasios nuostata saugoti bendrąjį gerį, kiekvienam atiduodant, kas jam priklauso, ypač nešališkai saugant žmonių susitarimą. Tai pirmiausia iš dorybių, kuri žmonių reikaluose labiausiai palaiko aiškumą ir garbingumą. Pindaras teisingumui suteikė veidą ir akis iš aukso. Laktancijus laiko jį arba pačia aukščiausia dorybe, arba dorybių šaltiniu, sekdamas Aristoteliu, kuris apie jį taip kalba: „Teisingumas yra besąlygiška ir tobula dorybė ne pati savaime, o kaip sąmoningas dvasinis nusiteikimas, kai atsižvelgiama į kito patogumus ir naudą. Dėl šios priežasties šioji vienintelė dorybė yra visų valdovė ir dorybių karalienė – net vakarinė ir rytinė žvaigždė nekelia tokio susižavėjimo. Iš to kilo dažnai vartojamas posakis:

Teisingumas – tai visos dorybės kartu.

Ir toji dorybė tobuliausia tuo, kad joje slypi visapusiškai tobulos dorybės pasireiškimas.“²⁴

Teisingumo poveikį nepaprastai dailiai aprašė Kiprijonas: „Tai, – sako, – tautų taika, tėvynės apsauga,

²⁴ Plg. Aristotelis, *Nikomacho etika*, iš sen. graikų k. vertė Jonas Dumčius, in: Aristotelis, *Rinkiniai raštai*, Vilnius: Mintis, 1990, 1129b.

prastuomenės privilegija, žmonių giminės ramstis, ligonių sveikata, žmonių džiaugsmas, oro švelnumas, jūros ramybė, žemės derlumas, vargšų paguoda.“ Dėl to Justas Lipsijus labai teisingai tvirtina, jog išsaugant teisingumą išsaugoma valdžia. O Ciceronas sako teisingumo galią esant tokią didelę, kad jis išsaugo ir gausina net ir plėšikų turtus.

Teisininkai teisingumą skirsto į *visuotinę* ir *dalinę*. Pirmasis paklūsta visiems įstatymams ir todėl aprėpia apskritai visas dorybes; tai ypatinga dorybė, jis kyla veikiau iš būtinybės nei iš tobulumo (kaip teigia politikos žinovas Teodoras Tuldenas), ir jį vykdo teisėjai, todėl juo tvarkomi daugiau išoriniai veiksmai nei vidinė dvasios veikla.

Kitoks yra *dalinis* teisingumas, kuris nagrinėja privačių asmenų prekybinius santykius ir vadinamas *mainų* arba *prekybos* [teise]; dar kitokiu teisingumu remiamasi viešai skirstant apdovanojimus ar bausmes; jis vadinamas *paskyrimų* [teise].

Teisingumo, ypač susijusio su apsauga ir gynimu, užduotis – saugoti sąžininguosius ir nekaltuosius, bausti nedorėlius ir kaltuosius, patraukiant į teismą, pateikiant kaltinimus, tardant, renkant įkalčius, pasmerkiant, skiriant bausmę; įteisinti potvarkius, sutartis, įstatymus, viešuosius dekretus, teisinius susitarimus ir ginti tai, kas paskelbta; panaikinti, atmesti, atšaukti tai, kas neteisėta; nutraukti nedorą lupikavimą, teisėtiems šeimininkams grąžinti nuosavybę ir turtą, išimti iš apyvartos suklastotus pinigus, sulyginti saiko ir svorio matus, atlikti teisingą paskirstymą, atiduoti kiekvienam tai, ko nusipelno, saugoti ištikimybę tėvynei, valdovui, magistratams, liaudžiai, piliečiams, svetimšaliams, tarnams, atsidėkoti nusipelnusiems.

Savo ruožtu, nors piliečių bendrijoje reikia laikytis visokio teisingumo, tačiau labiausiai to, kuris žada atlygį už dorybes ir bausmes už ydas. Juk Likurgas, Solonas, Sokratas, Pitagoras ir kiti garsūs filosofai manė, kad piliečių bendrijos gerovei ir laimei labiausiai naudinga, kai dorieji skatinami apdovanojimais, o blogieji pažabojami bausmėmis.

Ir jei šiam teisingumui reikėtų vienaip ar kitaip nusidėti, verčiau dorieji tenegauna atlygio, nei nusikaltusieji – bausmių. Nes doriesiems pati jų dorybė jau yra didis atlygis, blogųjų nebaudžiamumas yra visuotinė prapultis. Kuri gi saualė, – sako Ciceronas, – neišsiverš ir nepuls į priekį, kai priimtas arba tylėjimas, arba nebaudžiamumas, arba visiška laisvė. O Katonas, skatindamas magistratą bausti nusikaltusiuosius, teigė, jog tuos, kurie galėdami sulaukyti nusikaltėlius juos palieka nenubaustus, reikia užmėtyti akmenimis, manydamas, kad valstybei patys pavojingiausi tie, kurie leidžia nebaudžiamai veikti prieš teisingumą, lygybę ir miesto teisę. Tas pats Katonas dažnai sakydavo, kad verčiau nesulaukti padėkos už suteiktą malonę, negu nenubausti už įvykdytą nusikaltimą, leisdamas suprasti, jog nieko nėra pavojingiau už nebaudžiamumą, kuris visada paakstina didesnę blogį.

Autoriai nurodo daug tokio teisingumo pavyzdžių, iš kurių čia keletą pateikiu. Lokrų²⁵ įstatymų leidėjas Zaleukas buvo nustatęs svetimautojams bausmę – sugautiems svetimaujant išdurti abi akis. Apkaltinus jo sūnų ir daugeliui liudininkų patvirtinus, jog tikrai svetimavo, negalėjo iš širdies išrauti tėviškos meilės, bet nenorėjo ir vienintelis būti atleistas nuo bausmės, kurią buvo nustatęs kitiems, todėl pirmiausia paliepė sau išlupti vieną akį, nors liaudis ir labiausiai prieštaravo ir sūnaus nusikaltimą dovanojo dėl tėvo dorybių, o paskui ir sūnui antrąją.

Vertas atminimo ir turkų valdovo Mechmeto poelgis. Jis turėjo sūnų Mustafą, paveldėtoją ir kitais atžvilgiais tikusį tik paleistuvystei. Šis pamilo gražuolę Achmeto Basos žmoną, ilgai mėgino ją meilikavimais, o kai nepavyko, ėmėsi klastos. Vogčiomis iššniukštinėjo, kuriuo metu moteris eina į pirtį, tuoj pasekė iš paskos ir ten su keletu saviškių ją nuogą ir veltui besipriešinančią užvaldė. Šioji apie nusikaltimą pranešė vyrui, vyras – valdovui ir pareikalavo bausmės. Iš pradžių Mechmetas svyravęs, paskui užsipuoless Basą šiurkščiais žodžiais (tačiau širdyje kitką manė): „Ir kaip drįsti mesti mano sūnui tokius sunkius kaltinimus? Argi nežinai, kad tu ir tavoji žmona esate mano valdžioje ir man priklausote? Tad jei sūnus ją paglamonėjo ir pasiėlgė klausydamas savo širdies, tai tas pat, tarsi būtų paglamonėjęs mano tarnaitę, taigi niekuo nekaltas, jei tik aš leidžiu. Apie tai pagalvok ir eik, visa kita palik man.“ Tačiau teisingumo paisydamas labiau nei jausmų, širdyje kentėdamas ir kankindamasis, pasišaukęs sūnų

²⁵ Lokrai – miestelis Brutijoje, pietinėje Italijoje.

pirmiausia išklausinėjo, o kai tas prisipažino – paleido, išplūdęs pikčiausiais žodžiais ir grasinimais. O netrukus grasinimus ir įvykdė: po trijų dienų, per kurias širdyje grūmėsi sūnus ir teisingumas, pastarajam nugalėjus įsakė, kad Mustafa būtų pasmaugtas lanko temple, o dora atpirkta mirtimi.

Galiausiai Valerijus Maksimas aukština ne mažesnę Charondo iš Turijų dorumą. Jis kadaise atėniečiams sukurtuose įstatymuose nurodė mirtimi bausti tuos, kurie ateina į susirinkimus apsiginklavę kalaviju. Sykį pats neapdairiai atėjo į susirinkimą juosėdamas kalaviju, kadangi atvyko tiesiai iš kaimo; greta sėdėjęs žmogus atkreipė dėmesį, kad pats nesilaikąs savo įstatymo. O šis atsakė: aš jį patvirtinsiu; ir, tučtuojau išitraukęs turėtą ginklą, juo nusidūrė, mat nors ir galėjo kaltę nusišluoti arba pasiteisinti netyčia suklydęs, vis dėlto norėjo tuojau pat įvykdyti bausmę, kad nebūtų žalos teisingumui.

Apie Aristidą geriau nutylėti, nei pasakyti per mažai, būtent apie Aristidą Atėnietį, kuris dėl nepaprasto teisingumo buvo vadinamas graikų laime, o laikas, kai jis gyveno, – aukso amžiumi. Tad puoselėkime teisingumą ir tėvynės laimę, būkime aristidai ir pasieksime aukso amžių.

Iš lotynų kalbos vertė Jolita Sarcevičienė

Aronas Aleksandras Olizarovijus, *Apie politinę žmonių sąjungą*, Vilnius: Aidai, 2003, p. 481–485.

[...]

Trečioji knyga Apie valstybę

I skyrius

Kas yra valstybė?

Kadangi mokyčiausi vyrai yra nusprendę, jog bet kokiame dispute pirmiausia reikia apibrėžti nagrinėjamo dalyko esmę ir prigimtį, mes, jokiū būdu to neatsisakydami, pateiksime išmintingiausių žmonių suformuluotą valstybės apibrėžimą. Taigi valstybė yra įstatymo jungiamų žmonių susivienijimas ir suėjimas draugėn, susidedantis iš daugelio kaimynysčių ir įkurtas geram ir laimingam gyvenimui. Toks apibrėžimas atskiria valstybę tiek nuo plėšikų sambūrio, tiek nuo šeimos bendrijos. Todėl valstybe vadiname teisės suvienytą žmonių suėjimą, įkurtą geram ir laimingam gyvenimui, ją visiškai atribojame nuo sambūrio plėšikų ir piratų, susivienijusių ne geram, o sugedusiam ir neteisingam gyvenimui, su kuriais nieko bendra negali turėti jokia garbinga ar įstatymais pagrįsta bendrystė. Ir nors tokios gaujos atrodo susijungusios į kažin kokią bendriją, mat pagal susitarimą visi stropiai stengiasi gauti bendrą grobį arba pelnytą lygiai pasidalija tarpusavyje, tačiau toks nusikaltėlių sandėris negali prisiimti švento ir garbingo draugystės vardo, kadangi bendrija ir draugystė remiasi tam tikra prigimtimi atitinkančia priežastimi, kurios nėra plėšikų gaujoje. Todėl ir grobio dalybos yra ne teisingas pasidalijimas, o plėšikavimas; mat pasidalijimas yra grįstas tam tikra teise, ko tarp plėšikų visiškai nebūna. Vis dėlto visiškai skirtingai reikia spręsti apie tikrus ir teisėtus priešus, kurie valdo valstybes tam tikrais savo nuostatais ir bendra tautų teise. Nes juk niekšams bei valstybių ir piliečių bendrijų griovėjams neprilygsta jokia piktadarystė, jei jiems nesumokamas sulygtas atlyginimas už galvą. Tuo tarpu susitarimų ir sudarytų sutarčių su priešais reikia laikytis kuo garbingiausiai. Plėšikų sučiupti išsaugo visiškai nenukentėjusią laisvę, parašo testamentus ir teisėtai verčiasi bet kokia veikla, kadangi karo įstatymai nei galioja, nei turi būti taikomi žmonėms, paskelbusiems karą bet kokiai teisei. O tie, kas pakliuvo priešų valdžion, netenka laisvės ir pagal paprotinę teisę laikomi negalinčiais imtis jokios pilietinės veiklos.

O ką aiškinau apie tai, kad privalu laikytis tik tikriems ir teisėtiems priešams duoto pažado, tai reikia

suprasti ne kaip bylos teisėtumą, dėl kurio karus teisėtai pripažįsta ir sąžinė, o kaip teisingumą, pagal kurį teisėtu laikomas toks karas, kurį nieko aukštesnio už save nepripažįstantis valdovas paskelbia tokiam pat valdovui arba kitai valstybei, – nepriklausomai nuo to, ar yra teisėta priežastis ar būtinybė kariauti, ar nėra. O kai karą savo nuožiūra pradeda kas nors, būdamas pavaldus kokiai nors aukštesnei valdžiai, tai ne karas, o tiesiog plėšikavimas, – ir neteisėtas kaip karas tiek savojo, tiek svetimo valdovo atžvilgiu.

Be to, tuo pačiu valstybės apibrėžimu teigėme, kad minėti susiejimai valstybę gali įkurti tik tada, jei susideda iš daugelio kaimynysčių, kad parodytume, kuo valstybė skiriasi nuo namų ir šeimos, kuri irgi yra tam tikra bendrija, tačiau sudaryta ne iš kaimynysčių, kaip valstybė, o iš tam tikrų asmenų, t. y. šeiminių ir vergo, vyro ir žmonos, tėvų ir vaikų²⁶, arba susijungus visiems, arba tik kai kuriems. Yra ir privati nuosavybė, savo ruožtu vadinama šeimos arba privačiu turtu, o jos tikslas – kad šeima ir visi šeimynykščiai gyventų drauge, ir visi bendrai stengtųsi dėl pragyvenimui reikalingų dalykų. Tokioje bendrijoje pirmasis ir turintis valdžią visiems kitiems vadinamas šeimos tėvu, jo valdžia žmonai vadinama sutuoktinio, vaikams – tėvo, vergams – šeiminių arba pono teise. O iš daugelio tokių šeimynų ir namų susideda kaimai, iš daugelio kaimų išauga piliečių bendrija, kurią vadiname valstybe.

II skyrius

Apie valstybių kilmę ir reikalingumą

Valstybės, kaip ir visi dalykai, kyla iš Dievo, pirmosios ir kitų priežasčių priežasties. Todėl, jei tikėtume Tulijumi, viso šio pasaulio valdovui Dievui nėra nieko maloniau už visa, kas vyksta žemėje, kaip teisėtai susibūrusių žmonių susivienijimai ir susibūrimai, kurie vadinami piliečių bendrijomis, dėl kurių šitą žemesnijį pasaulį ir visa, ką jame regime, sukūrė tas pats žmonių mylėtojas Dievas. Mat Šventajame Rašte skaitome, jog sukūręs pirmąjį žmogų Dievas Kūrėjas panorė, kad jis gyventų bendruomenėje, suprasdamas, jog žmogui nepakaks savęs paties, jei bus atskirtas nuo panašių j save draugijos, kurių bendras darbas pagrįstas ir didele tarpusavio pagalba. „Negera, – tarė, – žmogui būti vienam. Padarykime jam padėjėją į jį panašią.“²⁷ Dėl to Šventojo Rašto autorius kiek toliau priduria: „Viešpats Dievas iš paimtojo Adomo šonkaulio padarė moteriškę ir ją atvedė pas Adomą.“²⁸ Juos palaiminęs, [Dievas] jiems suteikė teisę valdyti visą pasaulį. Šventajame Rašte sakoma: „Ir Dievas juodu palaimino ir tarė: veiskitės ir dauginkitės, ir pripildykite žemę, ir ją paverkite, ir viešpataukite jūros žuvisms ir dangaus paukščiams, ir visiems gyvuliams, kurie kruta ant žemės.“²⁹ Kas gi čia neįžiūri nuosavybės arba šeimos nustatymo, kurią, pasak Filosofo, sudaro vyras, moteris ir vergas³⁰, o pasak Hesiodo, vyras, moteris ir ariamas jautis – jautis, nes (kaip pastebi tas pats Filosofas) šis vargšams yra vietoj vergo³¹. Taigi jei šeimyna yra tarsi maža piliečių bendrija ir smulki valstybėlė arba veikiau valstybės pagrindas, neverta abejoti, jog valstybės yra kilusios iš Dievo, kuris yra aukščiausias jų valdovas ir amžinasis Viešpats, vietoj savęs žmonėms žemėje valdyti paliekantis laikinus valdovus tarsi žemiškuosius dievus. Todėl Apaštalas sako: „Kiekvienas žmogus tebūna paklusnus viešajai valdžiai, nes nėra valdžios, kuri nebūtų iš Dievo, o kurios yra – tos Dievo nustatytos. Kas priešinasi valdžiai, priešinasi Dievo sutvarkymui. Kurie priešinasi, užsitraukia teismą. Juk vyresnybės bijoma ne gera darant, o pikta. Nori nesibijoti valdžios? Daryk

²⁶ Plg.: „Pirminės ir mažiausios ūkio dalys yra šeiminių ir vergas, vyras ir žmona, tėvas ir vaikai“. Aristotelis, *Politika*, iš sen. graikų k. vertė Mindaugas Strockis, Vilnius: Pradai, 1997, 1253b.

²⁷ Pr 2, 18.

²⁸ Pr 2, 22.

²⁹ Pr 1, 28.

³⁰ Plg.: „Pirmiausia neišvengiamai susijungia į porą tie, kurie vienas be kito negali egzistuoti, – moteriškasis ir vyriškasis pradai giminei pratęsti [...], taip pat iš prigimties valdantysis ir valdomasis, kad išgyventų (nes pajėgiantis protu numatyti yra iš prigimties valdantysis ir viršesnis, o pajėgiantis kūno galiomis tai įvykdyti yra valdomasis ir iš prigimties vergiškas; dėl to tas pats yra naudinga ir šeiminių, ir vergui). Vis dėlto moteriškasis ir vergiškas pradai savo prigimtimi yra skirtingi“. Aristotelis, *Politika*, 1252a–b.

³¹ Plg.: „Teisus buvo Hesiodas, rašęs: Namą pirmiausia ir moterį, jautį taipgi artoją, Nes jautis neturtingiesiems yra vietoj tarno.“ Aristotelis, *Politika*, 1252b.

gera ir susilauksi jos pagyrimo. Ji juk yra Dievo tarnaitė tavo labui. Bet jei darai bloga – bijok, nes ji ne veltui nešioja kalaviją. Ji Dievo tarnaitė ir rūsti baudėja darantiems pikta. Todėl reikia jos klausyti ne tik dėl grasos, bet ir dėl sąžinės. Juk todėl ir mokesčius mokate, o anie yra Dievo tarnautojai, nuolat užsiimantys tais dalykais.”³² Iš to lengvai galime suprasti, jog valdančiųjų ir pavaldinių luomai (kuriais remiasi valstybė) nustatyti Dievo.

Autoriai ne visiškai sutaria dėl valstybės. Mat kai kurie pripažįsta, jog valstybės reikalingos dėl žmogiškųjų ydų ir papročių sugedimo. Taip mano ir Antonijus Mirandula. Mat jei (pasak jo) būtume dori, politijose visai nereikėtų įstatymų ir magistratų, kadangi visi būtume artimiausi bičiuliai, susiję didžiausiu ir prigimties, ir papročių panašumu, tarp kurių tad neliktų jokios vietos neteisybės, kuriai griežčiausiai pažaboti ir yra paskelbti įstatymai bei sukurti magistratai.

Atrodo, kad tokią nuomonę savo autoritetu patvirtina ir Apaštalas, rašydamas tokius žodžius: „Kadangi žinome, jog įstatymas yra geras, jei juo naudojamesi tinkamai, žinant, jog įstatymas nukreiptas ne prieš teisųjį, o prieš nedoruosius ir nepaklusnius, bedievius ir nusidėjėlius, piktadarius ir ištvirkėlius, tėvų ir motinų žudikus, žmogžudžius, paleistuvautojus, vyriškių sugulovus, žmonių grobikus, melagius, priesaikos laužytojus ir kitus, besielgiančius prieš tikrąjį mokymą.”

Pritariant Apaštalo nuomonei, pirmiausia reikia paminėti, jog įstatymuose esama daug įvairių dalykų ir jų reikšmė įvairialypė. Mat pirmiausia egzistuoja žmonių elgesio taisyklės, sutvarkančios jį taip, kad būtų visokeriopa garbingas ir padorus. Todėl ką nors įsako ar draudžia, paskui apdovanoja už dorybes, o pažeidėjams grasina bausmėmis, kad bent jau baime priverstų vykdyti priedermes. Tad Apaštalas, teigdamas, jog įstatymas nenukreiptas prieš teisųjį, kalba apie įstatymą turintį baudžiamąją galią (kaip sakoma mokyklose), t. y. nedoriesiems grasinti bausmėmis ir bausti už nusikaltimus. Tokia įstatymo pareiga nenukreipta prieš dorą žmogų, kadangi jis laisva valia saugo garbingumą. O įstatymas, kaip turintis tvarkomąją galią, tuo atžvilgiu ras ką veikti ir tarp dorų žmonių, bus mokytojas ir vadovas, kreipiantis į garbingumą sielas, kurios gimsta neišlavinusios dorybių. Toks Apaštalo žodžių paaiškinimas.

O Mirandulos ir kitų, manančių kaip jis, klaidą lengva pažinti iš to, kad nors mirtingųjų papročiai ir būtų patys doriausi, tačiau valdančiųjų ir valdinių luomai privalo būti atskirti. Nes visi vienu metu negali valdyti. Pridėk, jog geriausiai sutvarkytose valstybėse ne tik skiriamos bausmės piktadariams, bet ir atlygiai, ir pagerbimai už dorybes. Iš to aišku, jog žmonių piktavališkumas yra pagrindinė įstatymų priežastis, o ypač (kaip teigia teisininkai) baudžiamųjų ir teismų, baudžiančių už nusikaltimus. Tačiau šitai neįrodo, kad valstybės yra reikalingos tik dėl smarkiai sugedusių žmonių papročių. Taigi tą reikalingumą reikia kildinti iš prigimties, pagal kurią žmogus, būdamas visuomeninis gyvūnas (pagal tai vadiname jį pilietiniu)³³ ir reikalingas svetimos globos, – mat nėra pakankamas pats sau, – veržiasi prie panašių į save bendrijos, kad patirtų jos paramą. Tokią pačią išvadą Aristotelis, kuriam bene vieninteliame viskas buvo žinoma, o jei kas nežinoma – tai tik labai nedaug, daro iš kalbos, nes ją apdairioji gimdytoja prigimtis ne veltui davė žmonėms. „Gamta nieko nedaro be tikslo, o kalbą vienintelis iš visų gyvūnų turi žmogus. Žinoma, balsas išreiškia skausmą bei malonumą, todėl jį turi ir kiti gyvūnai, nes jų prigimtis jau tiek išsivystė, kad jie jaučia skausmą bei malonumą ir tai vieni kitiems perteikia. Tačiau kalba [mums] skirta reikšti tam, kas naudinga ir žalinga, taigi ir tam, kas teisinga ir kas neteisinga. O žmonės iš visų gyvūnų išsiskiria tuo, kad jie vieninteliai suvokia, kas yra gera ir bloga, teisinga ir neteisinga, ir šių dalykų bendrumo pagrindu kuriamas ūkis bei valstybė. Taigi valstybė pagal prigimtį yra pirmesnė už ūkį ar kiekvieną iš mūsų, nes visuma neišvengiamai yra pirmesnė už dalį: suardžius visą [kūną], nebebus nei rankos, nei kojos, nebent išliks tik pavadinimas.”³⁴

Sakysi, kad šitai panašiai rodo, jog žmonėms prigimties įdiegta būti arba bendrijoje, arba linkus į ją, tačiau neįrodo valstybių poreikį esant įdiegtą prigimtį.

O jei pripažįstame, kad toks siekis žmonėms kyla iš prigimties, – kas kliudo pripažinti, kad tai, ko

³² Rom 13, 1–6.

³³ Plg.: „Aišku, kad valstybė yra prigimties nulemtas dalykas ir kad žmogus iš prigimties yra pilietinis gyvūnas“. Aristotelis, *Politika*, 1253a.

³⁴ Aristotelis, *Politika*, 1253a.

siekiame, taip pat kyla iš prigimties; o juk gėris, palaima ir laimė (jei tikėtume Aristotelium) neegzistuoja be draugų³⁵. Labai tinkamai pastarąjį dalyką išdėsto Ericijus Puteanas. Argi, – sako, – ne didu, argi ne gera, jog, sakyčiau, mirtinguosius sujungia įstatymas ir teisė. Tai yra piliečių bendrija arba pilietinė sąjunga. Pašalink įstatymą ir teisę – nebeliks piliečių bendrijos – tobuliausios prigimties padaras dėl saivalės tampa blogiausiu. Klysti, jei prikašioji nuogumą: yra aprūpintas protu ir gabumais, ir toks gimsta; bet jei palinksta į ydas, būna tiek bjauresnis ir baisnis už žvėris, kiek kad galingesnis būna protu ginkluotas blogis. Lengva pasiduoti meilės ar pilvo malonumams ir juose nugrimzti, kai geidulys nuveja dorybę ir kiekvienas paliekamas sau. Ką čia bepridursi? Reikia piliečių sąjungos, kad žmogus pagaliau būtų žmogus, juolab reikia teisingumo, kadangi dorybė yra ypač visuomeniška. O iš teisingumo kyla ir teismai, tarsi laimės ramsčiai, kurie karalius suvaržo papročiais ir priverčia piliečius paklusti įstatymams.

III skyrius

Apie valstybių skirstymą

Pasak autorių, *politijos* siaurąja prasme pavadinimas tinka apibūdinti tik tokiai valdžiai, kurioje garbingos pareigos ir pareigybės paskiriamos daugumos balsais ir visi vienodai siekia dorybės šlovės. Kadangi [tokia politija] yra skirta viešajai garbei ir naudai, vadinama bendru viešųjų reikalų [*rerum publicarum*] vardu – valstybe [*Respublica*]. Nes bendra (apie ką dabar ir kalbame) tai, kas vieša, o valstybė atrodo esanti ne kas kita, kaip visų bendra garbė ir nauda. Jei vis dėlto žodis *valstybė* vartojamas ne tokia siaura prasme, jis sutaps su kitomis politikomis, kurių yra trys atmainos, o būtent: monarchija arba vienvaldystė, aristokratija, kai valdo nedaugelis, ir demokratija, kai valdo liaudis arba tauta. Joms artimos yra tiranų ochlokratija³⁶ ir anarchija. Tokio padalijimo pagrindas – valdžios rūšys. Mat piliečių bendrijos valdymo pagrindas yra tai, kas jose turi didžiausią galią, tačiau jau vien tai, ar valdžią ir galią turi vienas, ar keli, ar daugelis, ir sukuria skirtumus, ir juos parodo. Be to, kad valstybės taip skiriasi tarpusavyje, rodo panašumai su šeimomis, o sykiu pavyzdžiai, nes tėvų ir sūnų sąjunga atrodo panaši į karaliaus valdžią, vyro ir žmonos bendrystė primena optimalų valdžią, o brolių ryšį galima lyginti su liaudies valdžia³⁷.

Kai kurie politikos klausimų tyrinėtojai su nerimu klausia, ar tikrai yra tik trys valstybės formos, ar daugiau? Tačiau jų ginčus vargu galima sutalpinti vienoje knygoje. Teisingiau filosofuojantys pripažįsta tris; jas trečiojoje knygoje tarpusavyje lygina ir Herodotas, ir apskritai jos labiausiai išsiskiria. Kitos, anot Plutarcho, atsiradusios iš įtampos ir nusilpimo pirmosiose, yra ne valstybės formos, o veikiau paklydimai ir ištvirkimas, kaip muzikoje įsivelia klaida pernelyg ar per mažai derančių pagrindimų melodijų ir tonų sąskambyje. Atrodo, jog tokios pačios nuomonės yra ir Polibijus, kuris pateikia lyg ir šešias valstybės formas, tačiau iš tikrųjų tik tris kartu su mums pripažįsta tikrosiomis, o kitas prideda kaip paklydimus, kuriuose tikrosios valstybių sandaros atsisakoma dėl žmogiškosios prigimties nepastovumo, mat ji niekad

³⁵ „Niekas nenorėtų gyventi be draugų, nors ir turėtų visas gėrybes.“ Aristotelis, *Nikomacho etika*, iš sen. graikų k. vertė Jonas Dumčius, in: Aristotelis, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Mintis, 1990, 1154b.

³⁶ Ochlokratija – prastuomenės, minios valdžia, kraštutinė demokratija Platono laikais, kuomet vargingųjų valdžiai paklūsta turtinėjai. Dažnai tokią masę valdė demagogai, pataikaujantys bet kokiems minios norams. Kadangi ochlokratija susijusi su tuo, kad vienų sukurtas tiek materialines, tiek dvasines vertybes jėga pasisavina kiti, didžioji grobio dalis atitenka vadams. Todėl dažniausiai po to ateina diktatūra. Senovės Graikijoje tokia valdžios forma buvo priešinama demokratijai.

³⁷ Plg.: „Tėvo ir sūnaus santykiai yra karaliaus valdžios pavyzdys, nes tėvas rūpinasi savo vaikais... Juk karaliaus valdžia turi būti tarsi tėvo valdžia... Į tironiją panaši ir vergų savininko valdžia vergams: ji žiūri tik šeimininko naudoms... Vyro ir žmonos santykiai primena aristokratiją. Mat čia valdo vyras – jam ir dera valdyti, ir valdo tai, ką jis ir turi valdyti, o kas priklauso žmonai, tą jis perleidžia jai. Bet jeigu vyras ima viską valdyti, atsiranda oligarchija, nes jis pažeidžia įprastus santykius ir valdo tai, kas jam nepridera. Būna atvejų, kai valdo moteris, jeigu ji paveldi didelį palikimą: tokią valdžią ji įgyja ne dėl dorybių, o dėl turto ir galios, kaip ir būna oligarchijose. Brolių tarpusavio santykiai yra panašūs į timokratiją: mat jie lygūs, išskyrus amžių... Demokratija būna ten, kur ūkis neturi šeimininko – ten visi lygūs, arba kur valdovas yra silpnas ir kiekvienas daro, ką nori.“ Aristotelis, *Nikomacho etika*, 1160b.

neiškia vienoje ir toje pačioje padėtyje ir atsisako vienu pasenusių dalykų, kurie ima nebepatikti, ir sukuria kitus, o tai, kas kažkada nepatiko, pradeda patikti arba atvirksčiai. Jis sako: „Yra šešios politijų rūšys: monarchiją nustatė prigimtis; tačiau ne kiekvieną monarchiją tinka išsyk imti vadinti karaliaus valdžia, o tik tą, kuri suteikiama sutikus pavaldiniams, kai karaliaujama ir valdoma veikia proto sprendimais negu baime ir prievarta. Iš monarchijų gimsta karaliaus valdžia, o kai karaliaus valdžia imama piktnaudžiauti, ji išvirsta tiranija; savo ruožtu šioms žlugus ateina aristokratija, t. y. optimatų valdžia, kuri dėl tam tikrų savybių pavirsta oligarchija. O kai minia už valdančiųjų neteisingumą atkeršija ūmiu pykčiu, randasi demokratija, t. y. liaudies valdžia. Vėlgi dėl prastuomenės patiriamų skriaudų ir žiaurybių ilgainiui atsiranda ochlokratija ir tautos nesantaika, todėl tenka grįžti prie monarchijos.“ Ir kiek toliau: „Kaip kalavijui pragaištingos rūdys, medienai kenkiančios lervos ir kinivarpos, nors ir išvengia bet kokios išorinės žalos, visgi sunaikinamos tų, kuriuos pagimdė, – taip ir kiekvienoje valstybėje iš jos pačios prigimties gimsta ir joje įsišaknia ypatingas blogis, o būtent: karalystei – monarchija, aristokratijai – oligarchija, laukinei ochlokratijai – demokratija arba liaudies maištas, nes negali būti, kad visų aukščiau minėtųjų nepakeistų jau minėtoji laikų kaita jau minėtu būdu.“ Taip [sakė] Polibijus. Gyvą to pavyzdį galima pamatyti romėnų valstybėje, kur karalystė dėl vieno puikybės pateko į konsulų rankas, iš konsulų atiteko liaudies vaidams, decemvirams ir tribūnams, iš tribūnų ir konsulų – diktatoriui, iš diktatoriaus – triumviratui, iš pastarojo – pilietiniam karui, iš šio – liaudžiai, iš liaudies – Augustui ir vienvaldžiui³⁸.

Tad apie šias minėtas tris valstybių formas mes ir kalbėsime tolesniuose skyriuose, kuriuos padalysime į poskyrius, kad ko nors neatbaidytų ilgumu.

IV skyrius

Apie demokratiją, arba liaudies valdomą valstybę

I. Pateikiami demokratiją siūlantys argumentai

Iš to, kas buvo pasakyta, aišku, jog demokratinė politija remiasi liaudies valdžia arba tautos viešpatavimu, kuri vadinama visų geriausiu *isonomijos* vardu, t. y. lygiateisiškumu. Kadangi atrodo, jog be lygiateisiškumo tokiam valdymui būdinga ir visų lygybė bei laisvė, neapribota jokios tiranijos, visa sprendžiama bendrai ir visus nutarimus priima dauguma, todėl jie laikomi patikimesniais, kadangi lengvai įtikinama daugumą reiškiant kur kas daugiau. Iš čia atsirado tasai dažnai vartojamas posakis, jog liaudies balsas – Dievo balsas, mat kas patinka visiems ar nutariama bendru visos tautos sprendimu, tai iš anksto laikoma geriausia ir šventa, tarsi būtų paskirta paties Dievo. Ir šitokį valdymo būdą daugelis vertina labiau už optimatų valdymą, teigdami jį esant saugesnį, sukeltą mažesniais maištais. Iš tikrųjų liaudies nesutarimų arba visai nekyla, arba jie labai reti dėl visapusiškos lygybės, kuri yra bet kokios santarvės motina ir maitintoja. O optimatai [nesutaria] ir labai aršiai, ir labai dažnai. Be to, valdant liaudžiai, aukštos pareigos būna vienodo laipsnio ir niekas nėra viršesnis už kaimyną, o kiekvienas atskirai ir visi drauge pakaitomis tai paklūsta, tai valdo, išvengiant valdžios pasipūtimo. Ir kaip gamta nesukūrė vieno viršesnio už kitą nei turtais, nei pareigomis, nes visi gimstame lygūs, taip liaudies valdžia turi išsikėlusį tikslą – kad visų viskas būtų lygu. Nes visų teisingiausia, kad gavusieji tokią pačią prigimtį, gimusieji tame pačiame krašte, išmokyti tokių pačių papročių ir paklūstantys tiems patiems įstatymams yra kūnais ir sielomis vienodai naudingi tėvynei bei turi bendra visa kita. Be to, liaudies valdoma valstybė yra kuo budriausia sergėtoja laisvės, kurią laiko aukščiausiuoju tikslu ir už kurią nieko geresnio ar puikesnio negalima trokšti, kadangi ne tik protas žmonėms, bet ir prigimtis žvėrims suteikė malonų laisvės pojūtį. Matome, kad laisvės

³⁸ Čia Olizarovijus tarsi trumpai reziūuoja Romos istoriją nuo karalių nuvertimo iki pat Augusto laikų. Jis mini karalių laikotarpį, apie kurį žinoma beveik vien iš padavimų (manoma, kad paskutinis etruskų kilmės karalius buvo išvarytas apie 510 m. pr. Kr.), po jo sekusį Respublikos laikotarpį (510–31 m. pr. Kr.), kai veikė jo minimi konsulai, tribūnai ir decemvirai. Galima manyti, kad kalba apie diktatorių Sulą (diktatoriavo 83–79 m. pr. Kr.), kovojusį su populiarių partijos vadu Marijumi. Triumviratą sudarė Cezaris, Krasas ir Pompėjus apie 60 m. pr. Kr. Tačiau šis triumviratas baigėsi pilietiniu karu tarp Pompėjaus ir Cezario. Galiausiai ramybė Romos imperijoje įsivyravo 31 m. pr. Kr. atėjus į valdžią Gajui Oktavijui Augustui, kurio ilgas ir sėkmingas valdymas (mirė 14 m. po Kr.) laikomas imperijos laikotarpio pradžia.

besiilgintys laukiniai žvėrys nenori nei skanaus édesio, nei dailių narvų, nei duodasi meiliai glostomi prijaukintojų. Todėl poetas [rašo]:

*Nors uždarytos narve, Pandiono dukterys³⁹ trokšta
Vieno abidvi: greičiau grįžt į savąsias girias.
Jaučiai gi priprastų ganyklų ilgisi; liūtai,
Nors ir laukiniai, taip pat ilgis urvų priprastų.*

Taip pat tokioje liaudies valdomoje piliečių bendrijoje būna geriausi valdovai, išmintingiausi įstatymų leidėjai, įžvalgiausi teisininkai, patys talentingiausi meistrai, garsiausi oratoriai ir didžiausi filosofai, mat kaip vergija užgniaužia įgimtus talentus, taip laisvėje jie atsiskleidžia ir išskyla aikštėn. Galiausiai šitą liaudies valdymą rekomenduoja gausūs pavyzdžiai kilniausių tautų, kurios jį vertino labiau už likusias valstybių santvarkas. Vokietijoje daug laisvų piliečių bendrijų savąjį nepažeidžiamumą priskiria liaudies valdymui. Šveicarų kalnų valstybės, valdomos liaudies, kiekviena balsuoja atskirai. Atėnai išsiskyrė visų išmintingiausia tautos valdžia ir ilgai nepatyrė tiranijos, buvo nenusiauti barbarų, nepaliesti maištų. Kaip nuolat teigia Kornelijus Agripa, turtingiausios Venecijos valstybės, to krikščioniškojo pasaulio papuošalo ir, sakyčiau, stebuklo, santvarka esanti verta dėmesio. Tačiau nepelnytai. Geriau sako kiti: kad jos aristokratiška santvarka labai primena esančią plačiausioje Lenkijos Karalystėje, tik pastarojoje karaliai turi didesnes teises, palyginti su venecijiečių kunigaikščiais, ir Lenkijos diduomenė valdoma palankesniais įstatymais. Tokios tad yra priežastys, dėl kurių paprastų žmonių nuomonė apie tokį liaudies valdymą yra geresnė nei apie kitas politijas.

Iš lotynų kalbos vertė Jolita Sarcevičienė

Aronas Aleksandras Olizarovijus, *Apie politinę žmonių sąjungą*, Vilnius: Aidai, 2003, p. 507–521.

---

³⁹ Proknė ir Filomelė, paverstos lakštingala ir kregžde.